

Ellen Lexerød Hovlid

Vern av privatlivets fred

GYLDENDAL
JURIDISK

ELLEN LEXERØD HOVLID

VERN AV PRIVATLIVETS FRED

GYLDENDAL
JURIDISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2015
1. utgave, 1. opplag 2015

ISBN 978-82-05-47701-8

Omslagsdesign: Gyldendal Akademisk

Sats: HAVE A BOOK

Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Papir: 90 g Amber Graphic

Trykk: Dimograf, Polen 2015

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Juridisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk

juridisk@gyldendal.no

Utgivelsen har fått støtte fra Fritt Ord og Høgskulen i Volda.

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord

Denne boken er en bearbejdet versjon av doktoravhandlingen min, som jeg forsvarte 21. februar 2014 på Det juridiske fakultet ved Universitetet i Bergen. Bearbejdingen av avhandlingen har bestått av at jeg har foretatt noen endringer som jeg selv har fått ønske om å foreta etter levering av avhandlingen. Disse endringene har imidlertid ikke betydning for hovedkonklusjonene mine, som i det alt vesentlige er de samme i denne boken som i avhandlingen.

Jeg har også forsøkt, så godt det har vært mulig innenfor tidsrammen, å imøtekomme bedømmelseskomiteens forslag til endringer og forbedringer. Komiteen besto av professor Benedikte Moltumyr Høgberg fra Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo, professor Sten Schaumburg-Müller fra Juridisk Institut ved Syddansk Universitet i Odense og professor Ørnulf Rasmussen fra Det juridiske fakultet ved Universitetet i Bergen. Mange av komiteens innvendinger dreide seg om det som *ikke* var med i avhandlingen. Denne boken er en utvidet versjon av avhandlingen særlig fordi den i større grad fokuserer også på andre medier enn de redaktørstyrte, slik som bøker, filmer og sosiale medier. Fremstillingen tar også for seg såkalte alminnelige og ikke bare kjente personer.

Fremstillingen skal være ajourført til og med februar 2015. Flere sentrale avgjørelser fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) som er avsagt etter at jeg leverte avhandlingen, blant annet *Von Hannover mot Tyskland nr. 3*, *Lillo-Stenberg og Sæther mot Norge*, *Ruusunen mot Finland* og *Couderc og Hachette Filipacchi Associés mot Frankrike*, er innarbejdet i boken.

FORORD

Den allerede nevnte bedømmelseskomiteen skal være den første på min takkeliste: Takk for mange gode innspill både i den grundige bedømmelsen og under disputasen!

I stipendiatperioden hadde jeg professor Ragna Aarli ved Det juridiske fakultet i Bergen som veileder. Hun har også lest og kommentert noen av de viktigste endringene i denne bokversjonen, så nå må jeg takke henne igjen. Det gjør jeg gjerne. Jeg er veldig glad for samarbeidet vårt, Ragna. Jeg understreker imidlertid for ordens skyld at selv om Ragna har vært diskusjonspartner, må denne boken stå for min egen regning.

Det var Høgskulen i Volda som finansierte doktorgradsprosjektet. Dekan ved Avdeling for mediefag, Sverre Liestøl, skal ha takk for stor velvilje og fleksibilitet, særlig i slutfasen av doktorgradsprosjektet og ved bearbeidingen av denne boken.

Under arbeidet med doktoravhandlingen fikk jeg økonomisk støtte fra Norges forskningsråd i form av to E.ON Ruhrgas-stipend som finansierte to viktige opphold ved Johannes Gutenberg Universität i Mainz. Fritt Ord har finansiert frikjop fra undervisning slik at bearbeidingen av denne boken gikk raskere. Fritt Ord har også bidratt med trykkestotte sammen med Høgskulen i Volda. Takk for alt sammen!

Til slutt må Øystein igjen takkes for sin tålmodighet og optimisme. Hanne og Håvard skal ha takk for å snakke, krangle, hoppe og sprette så mye at det har vårt umulig for meg å utelate de nodvendige pausene fra å tenke på bokens problemstillinger. Barna mine ser tilsynelatende på denne boken som et positivt og innbringende prosjekt: «Skal du levere den boka di EN GANG TIL, mamma? Får vi kake når du er ferdig denne gangen også?!»

Jeg håper boken kan bli til nytte og glede for flere.

Kristiansand, 24. april 2015

Ellen Lexerød Hovlid

Innholdsoversikt

DEL I INTRODUKSJON	21
1 INNLEDNING	22
2 METODISKE PROBLEMSTILLINGER	45
3 OFFENTLIGGJØRING AV PRIVATE FORHOLD I VERDIPERSPEKTIV	74
DEL II VILKÅRET OM AT DET MÅ FORELIGGE EN «OFFENTLIG MEDDELELSE», VILKÅR KNYTTET TIL OMTALEOBJEKTET OG VILKÅRET OM AT MEDDELELSEN MÅ GJELDE «PRIVATLIVETS FRED»	91
4 VILKÅRET «OFFENTLIG MEDDELELSE»	92
5 VILKÅR KNYTTET TIL OMTALEOBJEKTET	98
6 VILKÅRET OM AT MEDDELELSEN MÅ GJELDE «PRIVATLIVETS FRED»	120
DEL III FRIFINNELSESGRUNNER. SÆRLIG OM SAMTYKKE	159
7 SAMTYKKE	160
8 NØDRETT, NØDVERGE, PROVOKASJON OG RETORSJON	185

DEL IV AVVEININGEN MOT YTRINGSFRIHETEN	
– RELEVANTE MOMENTER	191
9 YTRINGENES ALLMENNE INTERESSE	192
10 YTRERENS GODE TRO MED HENSYN TIL YTRINGENES «SANNHET»	268
11 YTRINGENES SENSITIVITETSGRAD	283
12 ANDRE RELEVANTE MOMENTER I AVVEININGEN	292
DEL V AVVEININGEN MOT YTRINGSFRIHETEN – VURDERINGEN AV	
HVILKEN RETTIGHET SOM VEIER TYNGST PÅ BAKGRUNN	
AV DE RELEVANTE MOMENTENE	313
13 DOMSTOLENES MØNSTER VED VURDERING AV HVILKEN	
RETTIGHET SOM VEIER TYNGST	314
14 FORSLAG TIL JUSTERINGER	332
DEL VI REGISTRE	337
15 KILDER	338

Innhold

FORKORTELSER I TEKSTEN	18
DEL I INTRODUKSJON	21
1 INNLEDNING	22
1.1 Bokens emne	22
1.1.1 Offentliggjøring av private forhold	22
1.1.2 Kategorier av offentliggjøring av private forhold	23
1.1.2.1 Innledning	23
1.1.2.2 Offentliggjøring av private forhold i ulike medier	23
1.1.2.3 Offentliggjøring av ulike personers private forhold	27
1.1.2.4 Offentliggjøring av private forhold i ulike situasjoner ..	31
1.1.3 Strafferettslig og sivilrettslig vern mot offentliggjøring av private forhold	32
1.2 Grunnlaget for bokens struktur	33
1.2.1 Innledning	33
1.2.2 Felles vilkår for strafferettslig og sivilrettslig vern	34
1.2.3 Vilkårene i straffeloven 1902 § 390 og straffeloven 2005 § 267 ..	36
1.2.4 Høyesteretts fremgangsmåte i saker som gjelder vern av privatlivets fred	38
1.2.5 Høyesteretts fremgangsmåte sammenlignet med EMDs metode ..	39
1.3 Bokens struktur	43
2 METODISKE PROBLEMSTILLINGER	45
2.1 Innledning	45
2.2 Betydningen av Grunnlovens tidligere favorisering av yringsfriheten	46
2.3 Bruken av det EMK-rettslige materialet	48
2.3.1 Innledning	48
2.3.2 Vekten av avgjørelser fra forskjellige instanser i EMD-systemet ..	48

INNHold

2.3.3	Hva kan vi slutte fra nyere EMD-avgjørelser?	50
2.3.4	Inkludering av det EMK-rettslige materialet i boken	51
2.4	Bruken av rettskilder knyttet til tilgrensende rettsregler	52
2.4.1	Innledning	52
2.4.2	Rettskilder knyttet til ærekrenkelsesreglene	52
2.4.3	Rettskilder knyttet til retten til eget bilde	55
2.4.4	Rettskilder knyttet til reglene i domstoloven	56
2.4.5	Rettskilder knyttet til taushetspliktslovgivningen	57
2.4.6	Rettskilder knyttet til personopplysningsloven	58
2.4.7	Rettspraksis knyttet til det ulovfestede personvernet	59
2.5	Tolkning av rettspraksis	60
2.6	Bruken av fremmed rett som idébank og inspirasjonskilde	64
2.6.1	Innledning	64
2.6.2	Tysk rett	64
2.6.3	Dansk rett	65
2.7	Presseetikk som rettskildefaktor?	67
2.7.1	Innledning	67
2.7.2	Kort om det presseetiske systemet og nærmere om problemstillingen	68
2.7.3	EMD trekker veksler på «ethics of journalism»	69
2.7.4	Norske domstoler og PFU	70
3	OFFENTLIGGJØRING AV PRIVATE FORHOLD I VERDIPERSPEKTIV . . .	74
3.1	Innledning	74
3.2	Sondringen mellom individuelle og offentlige hensyn	75
3.3	Individuelle hensyn bak vernet av privatlivets fred	76
3.3.1	Innledning	76
3.3.2	Hensynet til individets dannelsesprosess og identitetsutvikling . .	77
3.3.3	Hensynet til individets mulighet for å danne sosiale relasjoner . .	78
3.3.4	Hensynet til individets kontroll med sine personopplysninger . . .	80
3.3.5	Hensynet til individets frihet i den offentlige sfære	81
3.3.6	Hensynet til individets psykiske helse og selvspekt	82
3.4	Offentlige hensyn bak vernet av privatlivets fred	83
3.4.1	Innledning	83
3.4.2	Hensynet til «den offentlige samtale»	84
3.4.3	Hensynet til rekruttering til utsatte stillinger og posisjoner i samfunnet	86
3.4.4	Hensynet til en realitetsorientert befolkning som begrunnelse for vern av privatlivets fred?	87
3.4.5	Hensynet til et tolerant samfunn som begrunnelse for vern av privatlivets fred?	88
3.5	Oppsummering	89

DEL II VILKÅRET OM AT DET MÅ FORELIGGE EN «OFFENTLIG MEDDELELSE», VILKÅR KNYTTET TIL OMTALEOBJEKTET OG VILKÅRET OM AT MEDDELELSEN MÅ GJELDE «PRIVATLIVETS FRED»	91
4 VILKÅRET «OFFENTLIG MEDDELELSE»	92
4.1 «Meddelelse»	92
4.2 «Offentlig» meddelelse	93
4.3 Vurderingen av om ytrerens skyld omfatter vilkåret «offentlig meddelelse» ..	96
4.4 Oppsummering	97
5 VILKÅR KNYTTET TIL OMTALEOBJEKTET	98
5.1 Innledning	98
5.2 Må den omtalte personen være i live når opplysningene publiseres? Om vern av døde personers privatliv	99
5.2.1 Nærmere om problemstillingen	99
5.2.2 Uklar norsk rettstilstand	100
5.2.3 Beskyttelse etter døden etter tilgrensende regler	101
5.2.3.1 Regler om vern av døde personers omdømme	101
5.2.3.2 Regler om vern av bilder av døde personer	105
5.2.3.3 Regler om vern av taushetsbelagte opplysninger	106
5.2.4 Vernet av døde personers privatliv i den danske STL. § 264d	107
5.2.5 Vern av døde personers privatliv etter presseetiske regler	108
5.2.6 Konklusjon	108
5.3 Må den omtalte være en fysisk person? Om vern av juridiske personer ...	109
5.4 Vilkåret om at den omtalte må kunne identifiseres	112
5.4.1 Nærmere om problemstillingen	112
5.4.2 Rettspraksis knyttet til vernet av privatlivets fred	113
5.4.3 Krav til muligheten for identifisering etter tilgrensende regler ...	115
5.4.4 Konklusjon	118
5.5 Vurderingen av om ytrerens skyld omfatter vilkårene	118
5.6 Oppsummering	119
6 VILKÅRET OM AT MEDDELELSEN MÅ GJELDE «PRIVATLIVETS FRED» ...	120
6.1 Innledning	120
6.2 Krav om sensitivitet?	121
6.2.1 Ordlyden og rettstilstanden før Rt. 2007 s. 687 (Big Brother)	121
6.2.2 Rt. 2007 s. 687 (Big Brother)	122
6.2.3 Etterfølgende dommer	124
6.2.4 Forarbeidene til straffeloven av 2005 § 267	127
6.2.5 Konklusjoner og optakt	128

INNHold

6.3	Er det norske sensitivitetskravet forenlig med EMK?	130
6.3.1	Nærmere om problemstillingen	130
6.3.2	Generelt om EMK artikkel 8	130
6.3.3	Betydningen av praksis knyttet til systematisk lagring av personopplysninger	131
6.3.4	EMDs vurdering av om offentliggjøringen aktiverer vernet i EMK artikkel 8	133
6.3.5	Betydningen av opplysningenes sensitivitet i avveiningen mellom privatlivsvernet og ytringsfriheten	135
6.3.6	Konklusjon	138
6.4	Mulige momenter i vurderingen av om opplysningene gjelder «privatlivets fred»	138
6.4.1	Innledning	138
6.4.2	Betydningen av offentliggjøringens kontekst	139
6.4.3	Betydning av opplysningenes usannhet	140
6.4.4	Betydning av den omtalte status som «kjent» person	143
6.4.5	Betydning av opplysningenes stedlige tilknytning	145
6.4.6	Betydning av at opplysningene gjelder en «offentlig» handling ..	149
6.4.6.1	Innledning	149
6.4.6.2	Handlinger som er «offentlige» etter straffelovens definisjon	149
6.4.6.3	Handlinger som kan få rettsvirkninger overfor tredjemenn	151
6.5	Særlig om straffbare handlinger	153
6.6	Vurderingen av om yterens skyld omfatter vilkåret om at meddelelsen må gjelde «privatlivets fred»	156
6.7	Oppsummering	157
DEL III FRIFINNELSESGRUNNER. SÆRLIG OM SAMTYKKE		159
7	SAMTYKKE	160
7.1	Innledning	160
7.2	Hjemmel og begrunnelse for samtykkets frifinnende virkning	161
7.3	Hva slags atferd kan innebære et gyldig samtykke?	162
7.3.1	Innledning	162
7.3.2	Uttrykkelig samtykke	163
7.3.3	Stilltiende samtykke	163
7.3.4	Etterfølgende passivitet og hypotetisk samtykke	165
7.4	Tolkning av samtykket: Hvor langt rekker det?	165
7.4.1	Innledning	165
7.4.2	Kravet om at samtykket må være informert	166
7.4.3	Innebærer samtykke til omtale av private forhold i ett medium at andre medier kan omtale forholdene?	169

7.4.4	Samtykkets rekkevidde i fremtidige situasjoner	171
7.4.4.1	Kan samtykke til omtale av private forhold tolkes som et generelt samtykke til fremtidig offentliggjøring av private forhold?	171
7.4.4.2	Kan samtykke til omtale av private forhold tolkes som samtykke til fremtidig offentliggjøring av opplysninger om samme tema?	173
7.5	Hvem må det innhentes samtykke fra?	174
7.5.1	Habilitetsspørsmål	174
7.5.1.1	Kan sinnslidende samtykke?	174
7.5.1.2	Kan barn og unge samtykke?	175
7.5.2	Andre spørsmål	176
7.5.2.1	Må samtykke innhentes fra alle de omtalte?	176
7.5.2.2	Er samtykke fra en pressetalsmann eller manager tilstrekkelig?	178
7.6	Kravet om at det ikke må foreligge viljesmangler. Særlig om betalingsjournalistikk	178
7.7	Ytteren har bevisbyrden for at gyldig samtykke foreligger	179
7.8	Når er samtykket tilstrekkelig bevist?	180
7.9	Vurderingen av om skyldkravet er oppfylt med hensyn til samtykke	182
7.10	Oppsummering	184
8	NØDRETT, NØDVERGE, PROVOKASJON OG RETORSJON	185
8.1	Innledning	185
8.2	Nødrett og nødverge	185
8.3	Provokasjon og retorsjon	186
8.4	Oppsummering	189
DEL IV AVVEININGEN MOT YTRINGSFRIHETEN		
– RELEVANTE MOMENTER		191
9	YTRINGENES ALLMENNE INTERESSE	192
9.1	Oppbygningen av del IV	192
9.2	Oppbygningen av kapittel 9	194
9.3	Generelt om allmenn interesse	194
9.3.1	Ikke alle ytringer som allmennheten er interessert i, er av allmenn interesse	194
9.3.2	Ikke alle ytringer som har verdi, har allmenn interesse	196
9.3.3	Hensynet til «samfunnsdebatten» begrunner at ytringer er av «allmenn interesse»	198
9.3.4	Allmenn interesse begrunnet i andre hensyn?	199
9.3.5	Oppsummering	203

INNHold

9.4	Nærmere om vurderingen av private opplysningers «allmenne interesse» ...	203
9.4.1	Betydningen av at den omtalte er en «kjent» person for allmenn interesse-vurderingen	203
9.4.2	Krav om tilknytning til et «relevansgrunnlag»	207
9.4.3	Domstolenes formulering av relevansgrunnlagene	210
9.4.4	Systematisering av relevansgrunnlagene	211
9.5	Private opplysninger som belyser spørsmålet om personene har egenskaper og verdier som gjør dem egnet til å ha en bestemt stilling ...	214
9.5.1	Innledning	214
9.5.2	Opplysninger om utroskap	215
9.5.3	Opplysninger om hverdagsliv	218
9.5.4	Opplysninger om ektefelle, samboer, kjæreste og barn	222
9.5.5	Opplysninger som kan belyse diskrepans mellom personens maktutøvelse og privatliv	224
9.5.6	Opplysninger som kan belyse diskrepans mellom personenes image og privatliv	226
9.5.7	Oppsummering	227
9.6	Private opplysninger som belyser spørsmålet om personene er i helsemessig stand til å ha en bestemt stilling	228
9.6.1	Innledning	228
9.6.2	Statsoverhoder og politikere	229
9.6.3	Andre personer	232
9.6.4	Oppsummering	233
9.7	Private opplysninger som belyser spørsmålet om hvilke beveggrunner som ligger bak personenes bruk av sin beslutningsmyndighet	234
9.8	Private opplysninger som belyser spørsmålet om man vil ha personene som forbilder eller «kontrastbilder»	236
9.8.1	Innledning	236
9.8.2	Medievitenskapelig forskning knyttet til kjente personers «forbildefunksjon»	237
9.8.3	Opplysninger om hverdagsliv	240
9.8.4	Opplysninger om håndtering av familiære forpliktelser	243
9.8.5	Opplysninger om økonomiske forhold	245
9.8.6	Opplysninger om bruk av rusmidler	248
9.8.7	Oppsummering	250
9.9	Allmenn interesse knyttet til «tilleggsmateriale»	252
9.9.1	Innledning	252
9.9.2	Allmenn interesse fordi tilleggs materialet styrker det allment interessante forholdets troverdighet	252
9.9.3	Allmenn interesse fordi tilleggs materialet illustrerer et generelt samfunnsspørsmål eller -fenomen	256
9.9.4	Allmenn interesse fordi tilleggs materialet har en tematisk sammenheng med det allment interessante forholdet	260
9.9.5	Oppsummering	266
9.10	Oppsummerende om allmenn interesse	267

10	YTRERENS GODE TRO MED HENSYN TIL YTRINGENES «SANNHET» ...	268
10.1	Innledning	268
10.2	Vurderingen av pressens gode tro med hensyn til ytringenes sannhet ...	269
10.2.1	Innledning	269
10.2.2	Pressens undersøkelsesplikt	270
10.2.3	Pressens plikt til å gjengi kilder korrekt	273
10.2.4	Pressens plikt til å gi adgang til samtidig imøtegåelse og tilsvaret ...	276
10.2.5	Pressens plikt til å korrigere når nye opplysninger kommer frem ..	278
10.3	Vurderingen av andre ytringsaktørers gode tro med hensyn til ytringenes sannhet	278
10.3.1	Analogisk anvendelse av kravene til pressen i visse tilfeller	278
10.3.2	Særlig om vurderingen av ytrereens gode tro når ytringsaktøren er en privatperson som ytrer seg på sosiale medier	279
10.4	Oppsummering	282
11	YTRINGENES SENSITIVITETSGRAD	283
11.1	Innledning	283
11.2	Tysk sfæreteori	285
11.2.1	Innledning	285
11.2.2	Intimsfæren	285
11.2.3	Privatsfæren	286
11.2.4	Sosialsfæren	286
11.3	EMDs praksis	287
11.4	Høyesteretts praksis	289
11.5	Oppsummering	290
12	ANDRE RELEVANTE MOMENTER I AVVEININGEN	292
12.1	Innledning	292
12.2	Ytringenes positive, nøytrale eller negative karakter	292
12.3	Ytringenes tekniske form	294
12.4	Ytringenes mottakerkrets og konsekvensene av offentliggjøringen for den omtalte	296
12.5	Fremskaffelse ved særlig invaderende virkemidler	299
12.6	Graden av identifisering	303
12.7	Den omtaltes oppførsel før offentliggjøringen	304
12.7.1	Innledning	304
12.7.2	Den omtalte har «stilt seg til skue i det offentlige liv» med sitt privatliv	304
12.7.3	Den omtalte utfører aktiviteter som påkaller seg oppmerksomhet ...	308
12.7.4	Den omtalte har generelt søkt å beskytte seg mot omtale av private forhold	310
12.7.5	Den omtalte protesterer mot den konkrete offentliggjøringen ...	311
12.8	Oppsummering	312

DEL V AVVEININGEN MOT YTRINGSFRIHETEN – VURDERINGEN AV HVILKEN RETTIGHET SOM VEIER TYNGST PÅ BAKGRUNN AV DE RELEVANTE MOMENTENE	313
13 DOMSTOLENES MØNSTER VED VURDERING AV HVILKEN RETTIGHET SOM VEIER TYNGST	314
13.1 Innledning	314
13.2 Avveiningen i tilfeller der ytringene har allmenn interesse	314
13.2.1 Høy terskel for å sette ytringsfriheten til side	314
13.2.2 Høy terskel for alle sanksjoner	316
13.2.3 Forutsetning for ytringsfrihetens forrang	317
13.3 Avveiningen i tilfeller der ytringene ikke har allmenn interesse	318
13.3.1 Utgangspunkt: Ytringsfriheten må vike	318
13.3.2 «Snudd utgangspunkt» i Rt. 2008 s. 1089 (Bryllupsfoto) og Lillo-Stenberg og Sæther mot Norge?	319
13.3.2.1 Rt. 2008 s. 1089 (Bryllupsfoto)	319
13.3.2.2 Lillo-Stenberg og Sæther mot Norge	322
13.3.2.3 Konklusjon	324
13.3.3 EMD aksepterer ikke alle sanksjoner selv om ytringene mangler allmenn interesse	325
13.3.4 Samme terskel for rettsstrid ved strafferettslige og sivilrettslige sanksjoner i norsk rett?	326
13.3.5 Betydningen av skyldkravet med hensyn til rettsstridsvurderingen ..	328
13.4 Oppsummering	331
14 FORSLAG TIL JUSTERINGER	332
14.1 Lavere terskel for å gi privatlivsvernet forrang når ytringene <i>har</i> allmenn interesse	332
14.2 Lavere terskel for å gi ytringsfriheten forrang når ytringene <i>mangler</i> allmenn interesse	333
14.3 Forskjellige terskler for strafferettslige og sivilrettslige reaksjoner	335

DEL VI REGISTRE 337

LITTERATUR 338

LOVER OG KONVENsjONER 345

FORARBEIDER OG OFFENTLIGE DOKUMENTER 348

RETTSavgjøRELSEr 349

STIKKORD 358

Forkortelser i teksten

AfP	Archiv für Presserecht
BGH	Bundesgerichtshof
BVerfG	Bundesverfassungsgericht
EMK	Den europeiske menneskerettskonvensjonen
EMD	Den europeiske menneskerettsdomstolen
FED	Forsikrings- og Erstatningsretlige Domme (dansk tidsskrift)
GRUR	Gewerberlicher Rechtsschutz und Urheberrecht
H	Højesteret (dansk)
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NOU	Norges offentlige utredninger
OLG	Oberlandesgericht
Ot.prp.	Odelstingsproporsjon
RG	Rettens Gang
Rt.	Norsk Retstidende, Kristiania/Oslo 1836
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen, København 1867 (dansk tidsskrift)
ZUM	Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht
ZUM-RD	Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht – Rechtsprechungsdienst

Lovforkortelser

dl.	Domstolloven
EAL.	Erstatningsansvarsloven (dansk)
fvL.	Forvaltningsloven
hlspl.	Helsepersonelloven
KUG	Kunsturhebergesetz (tysk)
mrl.	Menneskerettsloven
poppl.	Personopplysningsloven
skl.	Skadeserstatningsloven
STL.	Straffeloven (dansk)
strl. 1902	Straffeloven 1902
strl. 2005	Straffeloven 2005
vgml.	Vergemålsloven
åvl.	Åndsverkloven

